

navsezadnje uničili, zato se je veliko védenja o keltski religiozni tradiciji izgubilo. Keltske bogove pa so na rimski način častili vse do prevlade krščanstva in še naprej. Cezar je zapisal, da so bili pri Keltih najpomembnejši Jupiter, Merkur in Mars, Apolon in Minerva ter *Dis Pater*, torej keltski bogovi, ki so imeli podobne lastnosti kot ti rimski bogovi. Kelti so v času pred rimsko osvojitvijo bogovom žrtvovali tudi ljudi.

Xiongnu so častili ozvezdja, Nebo in Zemljo, Sonce in Luno ter duhove prednikov; žrtvovali so živali, predvsem konje, pa tudi človeka. V Indiji se je na novo razvijal budizem, znan pod imenom Mahayana, nov, velik, za razliko od konzervativnega starega verovanja, imenovanega Hinayana (*hina* = majhen). Relievi v svetiščih so prikazovali prizore iz Budove legende, ki govorijo o tem, kako je stopil na zemljo, da bi odrešil človeštvo. Pomemben je bil tudi hinduizem; Shiva je bil Veliki Bog (*Mahadeva*). Na Kitajskem je bil pod dinastijo Han razširjen predvsem konfucionizem, vendar je bil v vsakdanjem življenju družin pomembnejši daoizem (*dao* pomeni božji red, ki vlada svetu), namenjen prizadevanju po blagostanju posameznika. V Afriki, predvsem v Egiptu in kraljestvu Meroe, so poleg Amuna in Izide ter drugih bogov častili tudi boga Apedemaka v podobi leva, ki je moral biti, glede na številne upodobitve, tamkajšnjim prebivalcem zelo pomemben. O ameriških bogovih tistega časa je malo znanega, zanje so bila grajena monumentalna svetišča, arheološke raziskave pa kažejo, da je bilo znanje astronomije med svečeniki izredno veliko. V času Aztekov je bil Teotihuacán že davno zapuščen, zanimivo pa je, da so ga v svojem jeziku imenovali "mesto bogov".

Knjiga Müller-Karpeja je s svojo pestro in široko vsebino izredno zanimiva za vsakega, ki ga zanimata zgodovina in arheologija izumrlih kultur, katerih izročila pa - ne vsa sicer, pač pa več kot mislimo -, v spremenjeni obliki živijo do danes.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Ad Aquileia ... Al Danubio. Materiali per una mostra. Maurizio Buora (ured.). *Archeologia di frontiera* 4, 2001. ISBN 88-88018-07-7. 168 strani, veliko slik.

Podnaslov pove, da so avtorji sprva želeli postaviti razstavo, ki bi prikazala povezanost krajev med Akvilejo in srednjo Donavo. Razstave sicer ni bilo, obstoječa knjiga pa bil lahko predstavljala lep spremni katalog. Besedila so bila končana že leta 1998, kar se le deloma opazi na bibliografiji.

V knjigi so avtorji predvsem na podlagi drobnega arheološkega gradiva skušali prikazati ekonomske silnice, ki so povezovale prostor med Akvilejo in Donavo, ter hkrati poudariti izjemen vpliv, ki ga je Akvileja, kot izredno močno proizvodno in trgovsko središče, izžarevala vzdolž jantarjeve poti. Na primeru petih mest je obravnavan razvoj obrtniške proizvodnje in trgovina. Prikazu vsakega posameznega mesta sledi katalog zanimivega gradiva, ki dobro ilustrira mestne obrti.

Maurizio Buora je zgoščeno predstavil razvoj obrti v Akvileji po fazah od republikanskega do poznoantičnega obdobja. Upošteval je zadnje stanje raziskav na področju kamnoseštva, lončarstva, gliptike, steklarstva in obdelave brona. Gernot Piccottini piše o razvoju starega Virunuma na Štalenski gori, o njegovih obrteh, pri čemer je posebno pomembno železarstvo, in o tesnih povezavah z Akvilejo. Irena Lazar govori o topografiji in razvoju Celeje, na kratko pa tudi o obrti. Marjana Tomanič-Jevremov, Zorka Šubic in Ivan Tušek obravnavajo razvoj Petovione. V kataloškem delu objavljajo tri zelo bogate grobove, ki vsebujejo pridatke iz jantarja: obvoznica leta 1988 (gr. 7), gasilski dom leta 1977 (gr. 5) in Zgornja Hajdina leta 1973 (gr. 24). Zadnji grob, ki je tokrat prvič v celoti objavljen, vsebuje poleg nakita iz jantarja in opala ter okrasnih predmetov iz jantarja tudi miniaturno koščeno knjižico, jantarne igralne kocke ter 84 igralnih

paličic iz kosti. Paula Zsidi in Klara Póczy govorita o razvoju Akvinkuma, uvozu iz Italije in obsežni obrtni proizvodnji (keramika, steklo, kovine, kamnoseštvo, štukature).

Knjiga je zanimiv zgoščen pregled in dobra osnova za študij najraznovrstnejše problematike, ki se tiče obrti in trgovine na prostoru od Akvileje do Donave. Koristna je lahko strokovnjaku, hkrati pa je napisana dovolj poljudno, da je zanimiva tudi laiku. Dobro se vklaplja v serijo, ki uspešno povezuje arheologijo raznolikih kulturnozgodovinskih prostorov od severovzhodne Italije preko vzhodnih Alp in severnega Balkana do srednjega Podonavja.

Jana HORVAT

Maria Federica Petracchia Lucernoni: *Gli stationarii in età imperiale. Serta antiqua et mediaevalia III.* Giorgio Bretschneider Editore, Roma 2001. 111 str. (ISBN 88-7689-162-5).

Predmet zelo zanimive knjige profesorice na univerzi v Genovi, Marie Federice Petracchia Lucernoni, so *stationarii*, vojaki nižjega čina, ki so v rimskem imperiju opravljali različne policijsko-nadzorne funkcije. Imenovali so se po postajah ob glavnih državnih cestah, *stationes*, kjer so imeli svoje baze, podobno kot *frumentarii*, vojaški intendant, ki so legije preskrbovali s hrano. Podobne naloge so opravljali tudi manj znani *kolletores* in *curiosi*, ki so delovali predvsem v vzhodnih grško govorečih provincah Male Azije, ter *beneficiarii*, ki so med vsemi najbolj znani in ki jih enačimo z neke vrste vojaško finančno policijo. Za vse te čine je težko najti ustrezen slovenski izraz, za *beneficiarii* je bil nedavno predlagan izraz 'oproščenci', ker latinski naziv pomeni prav to, da so bili namreč oproščeni določenih obveznih del, ki so jih morali sicer opravljati rimski legionarji. Pomensko bi bil morda za funkcijo *stationarius* ustrezen izraz 'policijski nadzornik', kar pa sicer ni ustrezen prevod besede glede na njen latinski pomen.

Petracchia Lucernoni se je odločila za analizo tega profila vojakov na nasvet pokojnega Giovanni Fornija, znamenitega poznavalca rimskega zgodovinopisja, vojske in volilnih okrožij, ki je nekaj časa tudi sam poučeval kot profesor na univerzi v Genovi. Avtorica je sistematično zbrala vso ohranjeno evidenco za policijske nadzornike in pripravila korpus tega gradiva, ki tvori osnovo njenega dela. Dokumentov, ki omenjajo čin *stationarii*, je 136, največ podatkov nudijo papirusi in ostraka (zato se daleč največ podatkov nanaša na Egipt), nekaj evidence nudijo literarna besedila, najmanj pa rimskih napisi. Zaradi različnih virov so tudi podatki zelo različni. Najnatančnejše informacije prinašajo uradni dokumenti oz. dokumenti, ki navajajo uradne podatke, kot npr. vladarski reskripti?? (takšna je *constitutio* Marka Avrelija in Komoda iz let 176 in 180) in napisi, na katerih je običajno omenjeno celo ime osebe in njen natančen čin. Polega korpusa dokumentov o policijskih nadzornikih, ki so razvrščeni kronološko in opremljeni z najpomembnejšimi citati virov ter dodatno bibliografijo, če obstaja, knjiga vsebuje na začetku predgovor in kratice. Sledi uvodni del, ki vsebuje zgodovino raziskav; temu sledi prvi del, ki je posvečen analizi dokumentov o policijskih nadzornikih in je razdeljen na šest poglavij: 1. Kronologija in geografska razprostranjenost, 2. Imenoslovje, 3. Narava njihovega dela, 4. Kariera, 5. Družinske in družbene povezave, 6. Bogovi, ki so jih častili. Osrednji del je, kot rečeno, prozopografija policijskih nadzornikov (= korpus dokumentov, na katerih se omnjajo), oba dela pa zaključuje kratko sklepno poglavje. Na koncu knjige je bibliografija citiranih del ter indeksi, ki so razdeljeni na štiri razdelke: imena oseb, geografska imena, *notabilia varia* (najvažnejši pojmi) ter *loca laudata* (citati iz antične literature). Nekoliko preseneča citiranje del v opombah, ki so citirana in *extenso*, kljub temu da so citati navedni tudi v bibliografiji. Za te bi bilo smiselno v opombah navajati okrajšane citate.

Funkcije policijskih nadzornikov je načeloma težko ločiti od podobnih funkcij beneficiarijev in frumentarijev, vendar je že J. Ott v svoji monografiji o konzularnih beneficiarijih poudaril, da stacionariji in beneficiariji, tudi kadar so nastopali skupaj, nikdar niso imeli enakih zadolžitev. *Stacionarii* so bili zadolženi predvsem za izterjevanje določenih davščin, za preganjanje cestnega in siceršnjega razbojništva, za iskanje ubežnih sužnjev ter v času preganjanja kristjanov za njihovo aretacijo. Skrbeli so za varnost na cestah ter nasploh za red v provinci, kjer so službovali. *Stacionarii* so izpričani od 2. do 8. stoletja po Kr., delovali so torej tudi še v bizantinskem imperiju še dolgo potem, ko je moral Dioklecijan odpraviti službo frumentarijev, ki so se iz intendantov prelevili v ovaduhe in postali med ljudmi silno nepriljubljeni. Nepriljubljeni so bili tudi policijski nadzorniki, saj so se že v 2. stoletju pritoževali nad njihovim nasiljem. Na napisu iz Sepina (*Saepinum*, zdaj Sepino v južni Italiji) iz let 169-172 se v pismu prefektov pretorija Baseja Rufa (*Bassaeus Rufus*) in Makrina Vindeksa (*Macrinus Vindex*) omenja nasilje policijskih nadzornikov, ki so mu bile izpostavljene karavane pastirjev in čred drobnice v lasti vladarja, ki so jih gnali na ugodnejše paše čez območje Sepina. Tamkajšnji nadzorniki so na grob način izvajali kontrole, ker so sumili, da se med pastirji prikrivajo ubežni sužnji, za del drobnice pa so domnevali, da je ukradena. Čeprav je vladarska blagajna dejansko trpela velike izgube zaradi drobnice, ki se je izgubila oz. so jo ukradli, so vladarski uradniki policijskim nadzornikom vendarle izrekli opomin zaradi neprimerne ravnanja s pastirji. Da je bila ena glavnih nalog stacionarijev iskati ubežne sužnje, izhaja iz že omenjenega odloka Marka Avrelija in Komoda.

Njihovo delo je bilo takšnega značaja, da so policijski nadzorniki svoje kompetence zlahka tudi izrabili, zato morda ni nenavadno, da je na nekem nagrobnem napisu iz Zgornje Mezije, iz mesteca *Timacum minus* (zdaj Ravna pri Knjaževcu) omenjeno, da so nekega moža (njegovo ime je žal na napisu odlomljeno) ubili policijski nadzorniki skupaj s sinom Diurpagiso. Napis je iz 3. stoletja, to je bil čas hude ekonomske krize in pogostih barbarskih vpadov čez meje imperija, od katerih je Zgornja Mezija, kot tudi vse druge obdonavske province, zelo trpela. Morda je bilo v resnici težko ločiti med banditi in nedolžnimi ljudmi, vsekakor pa ni nemogoče, da je policija pogosto ravnala prehitro in nasilno.

Stacionarijev je bilo več vrst, poleg teh, ki so opravljali naloge policijskih nadzornikov, so namreč izpričani tudi *stacionarii* v Rimu in nekaterih drugih pomembnih mestih, ki so tamkaj skrbeli za interese drugih mest ali provinc. Tako so v Rimu delovali *stacionarii* Norikov in *stacionarii* mesta Tira, Plinij in Svetonij pa omenjata, da so bili v Rimu blizu foruma uradi ('postaje') raznih provincialnih mest, kjer so poskrbeli za najrazličnejše zadeve teh mest, verjetno posebej za dobre trgovske stike. V virih se omenjajo tudi sužnji *stacionarii*. Daleč največ stacionarijev pa je bilo policijskih nadzornikov, in sicer bodisi iz vrst legionarjev (ti so bili najštevilnejši), iz vrst vojakov, ki so bili v službi v mestu Rimu (*cohortes urbanae*), ter iz vrst pretorijancev. Sveti Avguštin je zapisal, "da je božje oko podobno očesu stacionarija, ki se mu nihče ne more izmakniti, kajti prodre lahko ne le skozi steno sobe, temveč celo v zadnji kotiček srca; tisti ki napravijo kaj slabega, bodo usmrčeni, ko bo stacionarij za to izvedel, kljub temu pa se ne menijo za Boga, ki ve za vse". Avtorica s tem citatom konča svojo knjigo, v kateri je vzorno obdelala temo stacionarijev, nižjega, toda nikakor ne nepomembnega vojaškega čina. Z njo ni doprinesla le k boljšemu poznavanju rimske vojske, temveč tudi municipalne ureditve in rimske socialne zgodovine.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Marco Cavalieri: *Auctoritas Aedificiorum. Sperimentazioni urbanistiche nei complessi forum-basilica delle Tres Galliae et*

Narbonensis durante i primi tre secoli dell'impero. 21 Quaderni del seminario di archeologia. 2. Università di Parma - Istituto di Storia dell'Arte. Parma 2002. 387 strani, format A4, mehka vezava 71 risb, 3 preglednice, 3 zemljevidi.

V predgovoru je avtorjeva mentorica S. Santoro Bianchi orisala cilje dela, ki je nastalo kot izjemna doktorska disertacija na univerzi v Firencah. V njej je skušal avtor odgovoriti na še nerešene probleme antičnega urbanizma, v prvi vrsti odnosa med urbsom in provincialnimi centri. Problema ni bilo moč reševati z enostranskimi razlagami, kot so ekonomski odnosi, vloga vojske, politični in kulturni vplivi, pa tudi ne z vidika akulturacije bolj ali manj agresivnih sistemov. Zategadelj študija temelji na široko obravnavanih problemih odnosov med urbsom in provincami, temi, o kateri je pisalo že veliko uglednih avtorjev umetnostne zgodovine. Cisalpina je bila območje strateškega eksperimentiranja in z njim pospešenega širjenja romanizacije, kar je močno vplivalo tudi na urbanistične procese tega območja. Forumske tridelne zasnove so močno vplivale na oblikovanje forumov v zahodnih provincah. Direktni vplivi, ki jih je moč zaslediti v sicer manjšem obsegu v provincah, so očitno odraz neposrednih vplivov vladajočega razreda v Rimu. Opazujemo pa tudi lahko, kako močno sta na oblikovanje novih mest v prvih dveh stoletjih po Kr. vplivala oblika in razporeditev vojaških taborov. Posebej pomemben je tu odnos *forum-principia*, ki je bila vroča tema teoretikov klasičnega urbanizma zadnjih dveh desetletij.

Avtor Marco Cavalieri v uvodu izrecno poudarja, da je delo sinteza interdisciplinarnih študij antične arhitekture, zgodovinsko-kulturne in socialno-politično obarvane provincialne arheologije. Seznani nas z dvema vzoroma, ki jima sledijo rimske bazilike, prvi je *atrium regium*, drugi pa grška *ἑτοῖα – ἀνλή*. Izhajajoč iz obeh vzorov so se zasnove forumov že od vsega začetka razlikovale. Forumska bazilika, ki je prvotno predvsem dajala zavetje množicam ob slabem vremenu, je od zgodnje imperialne dobe prešla dolg proces preobrazb. Avtor torej obravnava forumske zasnove v *Tres Galliae*, skuša pojasniti razlike in jih utemeljiti. Delo obsega tri obsežna poglavja.

V prvem poglavju se je avtor posvetil teoretičnim izhodiščem in kodifikaciji forumske ureditve v Italiji. Iz Rima poznamo le zgodnje imperialne bazilike. *Julia* in *Ulpia* sledita vzoru portikov. Strešje bazilike so znane le iz opisov antičnih avtorjev. Srednje-italske kolonije in municipiji so se zgledovali delno po urbsu, prenestinska bazilika pa kaže posrečeno mešanje grškega in rimskega vzora.

Tako lahko opazujemo v 2. stol. pred Kr. dva toka v arhitekturnem oblikovanju Rima in okoliških mest, prvi je tradicionalistični, italski, drugi helenistično vzorovan. Italski vzori so zaznamovali trge srednje in južne Italije in se navezujejo na baziliko iz Fanuma, ki jo je zasnoval Vitruvij.

Avgustejske bazilike so zaprtega tipa s podijem za magistrato, izhajale pa so iz starejše italške tradicije, kar je v tesnem izročilu vrednot avgustejske dobe. Izjemno zanimiva je bazilika iz Pompejev, ki je tako kot prenestinska mešanica grškega agora in bazilikalnih forumskih struktur in je sad arhitekturne evolucije južnoitalskih Grkov. Medtem ko postane prva model za vrsto mestnih bazilik, je slednja *unicum*.

Problem bazilike v Vitruvijevem delu *De architectura* je v tem, da on sam omenja različne tipe forumskih bazilik. Bazilika iz mesta Fanum, ki danes velja za normo, in za katero sam Vitruvij trdi, da jo je projektiral in financiral njeno gradnjo, je že dolgo tarča dolgih razprav med filologi, arhitekti in arheologi. Še zdaleč ni jasno, zakaj je prišlo do odstopanj med teorijo in gradnjo, ki jo je projektiral sam Vitruvij; veliko strokovnjakov se strinja, da je treba razlikovati med teoretičnim in praktičnim delovanjem antičnega učenjaka.

Cavalieri je v analizi forumskega prostora in bazilike, ki je služila prvotno kot pokrito zatočišče v zimskih mesecih in dajala streho nad glavo vsem zbranim na forumu, predvsem pa je bila